

С.Т. Зиядина¹, Н.К. Султанова¹

¹Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті

Қазақстан, Семей қаласы

e-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН – ӨЗІ ДАЯРЛАУЫ

Мақалада студенттердің болашақ кәсіби қызметінің сыртқы белгілері, бейімділіктері қабілеттері, сонымен бірге болашақ кәсіби өзін-өзі анықтаудың рөлінің маңызы баяндалады. Ғалым психолог, педагогтардың зерттеулерінде негіз болатын оқушының түсінігіндегі идеялардың эмпатиялық көріністерінің өзін-өзі кәсіби анықтау теориясының өзекті мәселесі қарастырылды. ЖОО–ғы педагогикалық ұжымның кезеңдерін, басты бағыттарын айқынданды. Маман ретінде өзін-өзі анықтауды бекіту іс-әрекетінің бағыттары талданып, талқыланды. Бұнда қарастырылып отырған өзін - өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру процесіндегі проблема, өзінің кәсіби қызығушылығы, қабілеттері мен жас мамандар үшін қажеттілігі мен оның құрылымдары, факторлары.

Түйін сөздер: кәсіби өзін-өзі анықтау, мамандықтарына бағдарлап, эффективті, жас мамандардың кәсіби қалыптасуы, кәсіби іс-әрекет.

С.Т. Зиядина¹, Н.К. Султанова¹

¹Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Казахстан, г.Семей

e-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Профессиональная самоподготовка будущих специалистов

В статье освещаются внешние признаки, склонности и способности будущей профессиональной деятельности студентов, а также значение роли будущего профессионального самоопределения. Рассмотрена актуальная проблема теории профессионального самоопределения эмпатических проявлений идей в понимании учащегося, которая лежит в основе исследований ученого психолога, педагога. Определены этапы, основные направления деятельности педагогического коллектива вуза. Проанализированы и обсуждены направления деятельности по закреплению самоопределения как специалиста. Проблема рассматриваемого здесь процесса самоопределения и самосовершенствования, его профессиональных интересов, способностей и потребностей для молодых специалистов, его структур, факторов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация, эффективность, профессиональное становление молодых специалистов, профессиональная деятельность

S. T. Ziyadina¹, N. K. Sultanova¹

¹Kazakh humanitarian and legal innovation university

Kazakhstan, Semey

e-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Professional self-training of future specialists

The article highlights the external signs, inclinations and abilities of future professional activity of students, as well as the importance of the role of future professional self-determination. The article deals with the actual problem of the theory of professional self-determination of empathic manifestations of ideas in the understanding of the student, which is the basis of the research of the scientist psychologist, teacher. The stages and main directions of the activity of the pedagogical staff of the university are determined. The directions of activity on consolidation of self-determination as a specialist are analyzed and discussed. The problem of the process of self-determination and self-improvement considered here, its professional interests, abilities and needs for young professionals, its structures, factors.

Keywords: professional selfdetermination, professional orientation, effectiveness, professional formation of future specialists, professional activity.

Кіріспе. Еліміздің білім беру жүйесіндегі жаңалықтар білім мазмұнына өзгерістер әкелуде. Атап айтсақ: оқу-

тәрбие жұмысын ұйымдастыруда бағдарламаларды, оқыту әдістерін таңдауда міндетті түрде ЖОО-да білім

беру жүйесі жастарды таңдаған мамандықтарына бағдарлап, жеке тұлғаның сапалары мен өзін-өзін анықтауындағы тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуы. Бұл өзінің өмірінің қалыптасу жолдарының қажеттігін, оны іздеуін, таңдауын, білім перспективаларын анықтауын, ішкі жағдайлардың өзгерісіне төселуіне алып келеді. Ғалым психолог, педагогтардың зерттеулерінде негіз болатын оқушының түсінігіндегі идеялардың эмпатиялық көріністерінің өзін-өзі кәсіби анықтау теориясының өзекті мәселесі екендігін В.И. Слободчиков, И.Д. Фрумин ал педагогтың іс-әрекеті: өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру үрдісінде адамгершілік құндылықтарға, әлеуметтік-мәдени қатынастарға бағыттауға сүйену қажеттігіне Е.В. Бондаревская, А.В. Петровский мән берсе, субъектіні дамытуда тұтас педагогикалық үдерістің өзара қарым-қатынасының мәнінің зор екендігі; «педагогиканың бірлесе қызмет атқарушылары» жақтаушылары туралы Ш.А. Амонашвили, И.П. Иванов болса, К.А. Абдульханова-Славская, В.И. Андреев, А.А. Бодалев, А.В. Мудрик, Д.И. Фельдштейннің тұжырымдарынан қорытындылағанымыз әлеуметтік және кәсіптік топтардың әр түрлі жас өкілдерінің продуктивті, толық қарым-қатынасының қажеттігі. Жеке тұлғаның тиімді кәсіби мамандық таңдауда өзін-өзі бағалау мәселелері психологияда өзекті де, күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Өзін-өзі бағалау мәселесін теориялық жағынан толығырақ қарастырған Б.Г. Ананьев, Л.И. Боженович, И.С. Кон.

Негізгі бөлігі.

Көптеген зерттеушілердің еңбектерінде болашақ маманның кәсіби дайындығы мәселелерінің аспектілері қарастырылады: Атап айтсақ: мұғалімдердің жалпы педагогикалық дайындығы туралы: Н.К. Крупская, Н.В. Слостенин, Н.Д. Хмель, Т.С. Сабыров, Ж.Б. Қоянбаев және т.б. қарастырған. Зерттеуші ғалымдардың тұжырымдамаларына сүйене отырып, біз болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қалыптастыру

проблемасының әртүрлі бағытта жүргізілетіндігіне көзіміз жетті. Оған дәлел: Бірінші бағыт мұғалімнің теориялық білімі мен оқу-тәрбие жұмысын атқаруға қажетті педагогикалық біліктері мен дағдыларының мазмұны мен жүйесін анықтайтын профессиограмма (В.А. Слостенин, Л.И. Щербаков). Екінші бағыттың өкілдері мұғалімдердің дайындығын оқу пәндері бойынша педагогикалық практиканың дидактикалық бағыттылығын күшейту мен арнайы оқыту арқылы жетілдіру (Т.В. Амеличенко, С.Е. Архипова, Т.Ш. Дамаев, П.С. Подымова, Т.С. Сабыров, М.Н. Сарыбеков, С.И. Тадиян). Үшінші бағыт оқу-әдістемелік кешенмен қамтамасыз ету, соған сәйкес мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық және әдістемелік дайындығын жетілдіру (Қ. Аймағанбетова, А.Х. Аренова, А.Е. Әбілқасымова, Л.В. Ванков, Б.М. Қосанов, Ш.Х. Құрманалиева, Т.Қ. Оспанов, С. Рахметова, С.О. Сатқанов, Н.Н. Светловская, Л.П. Стойлова, П.М. Эрдниев). Нәтижесінде, зерттеудің өзектілігі бір жағынан тәжірибе талаптарына жауап беруімен байланысты болады және екінші жағынан осындай іс-әрекеттің теориялық негізін анықтау деп қарастырамыз. Сондықтан, тұлғалық-кәсібилік даму, өсу — адам дамуындағы шексіз процесс. Осы кезде өзін-өзі басқаруы, қоғамның өзгерістерін байқауы, қоршаған ортамен байланыс жасай отыра, өмірдің сан қырын қабылдауы өмір мен кәсіби тәжірибесінде анықталады. Көптеген жас мамандарда ЖОО-ның алғашқы 1-жылдың соңында, кейбіреуінде 3-жылдың соңына қарай әлеуметтік адаптация аяқталады. Бұл қарастырып отырған өзін - өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру процесіндегі проблема, өзінің кәсіби қызығушылығы, қабілеттері мен жас мамандар үшін қажеттілігі мен оның құрылымдары, факторлары. Сондықтан зерттеуші ғалымдардың айтуы бойынша кәсіби алды дайындықтың маңызы зор. Пікірді жақтай отырып, біз кәсіби алды дайындық мектептік кезеңнің органикалық бөлігі және алғашқы кәсіби өзін-өзі анықтау звеносы, жас маман ретінде қалыптасып, іс-әрекетке адаптация

жасауға дайындық болып саналады. Ал педагогикалық университеттегі кәсіби оқыту кезеңінде кәсіби фундаменті қаланады, кәсіби білім, білік, дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар мұғалім тұлғасында педагогикалық іс-әрекетке деген қажеттілік бар кәсіби бағыттылық маңызды орын алады. Оған жататындар: 1) балаларға деген сүйіспеншілік пен қызығушылық; 2) педагогикалық жұмысқа деген ынта-ықылас; 3) психологиялық-педагогикалық байқампаздық пен зеректік; 4) педагогикалық әдеп; 5) педагогикалық қиял; 6) ұйымдастырушылық қабілет; 7) әділдік таныту; 8) қарым-қатынас орната білу; 9) талап қоя білу; 10) мақсаттылық; 11) өзін-өзі ұстай білу; 12) өзіндік баға; 13) рухани-танымдық қажеттілік; 14) интеллектуалды белсенділік; 15) педагогикалық өзіндік білімденуге дайын болу [6: 47]. Жоғарыда қарастырған мәселелерді ескере отырып, біз жалпы білім беру және ЖОО-ғы педагогикалық ұжымның кезеңдерін, басты бағыттарын айқындадық: Бірінші этап – кәсіби өзін-өзі анықтау (кәсіби алды дайындық). Басты бағыттар: 1.Оқушыларды кәсіпті саналы таңдауға және оны меңгеруге дайындықты қалыптастыру; оқушыларда педагогикалық мамандыққа кәсіби бағыттылықты қалыптастыру (әлеуметтік ортаның міндеттері, кәсіби құндылыққа икемделу, құзығушылық, кәсіпті таңдаудағы мотивация): а) өткізілетін семинардың жоспарын дайындау және оны жүзеге асыру; ә) іс-әрекеттің құрылым компоненттері бойынша құндылық, оқу мақсаттары, мазмұны, іс-әрекетті ұйымдастыру формасының әдістері. 2.Оқушыларда мамандық таңдау үшін практикамен қамтамасыздандыру. а) мұғалім мамандығының ерекшеліктері туралы білім беру (мақсат, мазмұн, тәсілдер мен құралдар); ә) оқушылар арасында сайыстар мен олимпиадалар ұйымдастыру; б) маманның моделін дайындау. 3.Педагогикалық мамандықты таңдау үшін кәсіби өзін-өзі анықтауда психологиялық дайындықпен қамтамасыздандыру, оларда кәсіби маңызды сапаларды қалыптастыру және айқындау: а) мамандық бойынша

мамандықтың профессиограммасын дайындау; 4. Кәсіби өзін-өзі анықтауға бағытталған мамандық таңдау жұмыстарын әдістемемен қамтамасыздандыру. а) мамандық бойынша әдістемелік ақпаратқа шоғырландыратын бағдарламалық құжаттардың әдістемелік орталығын құру; ә) ЖОО-да іскер ойындар, танымдық ақпараттық ойындар және тестік тапсырмалар дайындау; Екінші этап - кәсіби іс-әрекетке дайындық, кәсіби өзін-өзі анықтау. Маман ретінде өзін-өзі анықтауды бекіту іс-әрекетінің негізгі бағыттары. 1.Студенттердің жеке қызығушылықтары, бейімділіктері, қабілеттері, олардың негізгі қажеттілік-мотивациялық сферасының қалыптасуы: а) студенттердің қажеттілік-мотивациялық сферасын қалыптастыра білудің әдістемесін дайындау; ә) маман ретінде өзін-өзі анықтай білу әдістемесін дайындау; б) тұлғалық-бағыттылық жақтарының өзара әрекеттестігінің мазмұнымен үндес екендігін оқып білу; в) студенттерге және оқытушыларға арналған «Болашақ мұғалімдердің кәсіби өзін-өзі анықтауы» атты элективті курс дайындау; г) мұғалім іс-әрекетінің дәстүрлі оқу процесіне ынталандыру үшін қажетті жағдайларды тудыру (ұйымдастырушылық, психологиялық-педагогикалық), студенттердің кәсіби мотивациясын өзектендіруді іске асыру; д) сабақта таңдаған мамандығына білім, білік, дағды және қызығушылығын меңгертуге байланысты қажеттілікті қалыптастыруда мұғалімнің іс-әрекетін бақылаудың бағдарламасын дайындау; е) студенттердің сабақта мотивациялық күйін анализдеудің кестесін жасау; 2.Болашақ маманның негізгі бағыттарының кәсіби іс-әрекетін анықтау, кәсіби ойлауын дамыту: а) өздік жұмыстың бағдарламасын және студенттердің өз бетімен үздіксіз білім алудың бағдарламасын дайындау; ә) кәсіби маңызды сапаларды анықтау, бәсекеге қабілеттілігін анықтау; 3.Студенттердің кәсіби өзіндік сананың негізінде қалыптасқан кәсіби өзін-өзі анықтауын, өзін-өзі дамытуды белсендендіруді қажет ететін маман ретінде өзін сапалы

қалыптастыратын кәсіби маңызды сапалардың кәсіби құзыреттілік пен шеберліктерін бекіту: а) студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтауын көрсететін өзінің мүмкіндіктерін өзін - өзі анықтау деңгейінің әдістемесін дайындау; 4. Студенттердің барлық курстарында кәсіби өзін-өзі анықтауымен және адаптация жасай білумен қамтамасыздандыру: а) студенттердің әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтаудың критерилерін, деңгейлерін, бағдарламаларын, моделдерін дайындау; ә) студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтауын және адаптация жасауды қамтамасыздандыратын әдістемелік нұсқама дайындау; Дербес жүргізілген кәсіби іс-әрекет маманның өзін-өзі анықтау өлшемі және басты кезеңі болып саналады. Өйткені осы кезеңде нақты уақыт ішінде мамандыққа эффективті түрде процеске кірігудің көрнекілігін байқауға болады. Сонымен қатар жас маманның кәсіби өзін-өзі анықтауының жағымды және жағымсыз механизмдерінің кезеңі болады. Жоғарыдағы баяндалғандарды ескере отырып кәсіби өзін-өзі анықтауды модель түрінде тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтаған құрылымының негізі: кәсіби білім, білік және дағдыларына дайындығы, яғни, кәсіби оқуда мамандыққа кірігулеріне дайындықтары, кәсіби іс-әрекетке дайындықтары, іс-әрекетке дербес көшу, таныстыру және хабардар болу, толық кәсіби өз бетімен білім алу, кәсіби шеберлік. Өзін-өзі анықтаудың деңгейі, жас мамандардың кәсіби қалыптасу уақытымен және кәсіби өсу деңгейімен анықталады. Кәсіби өзін-өзі көрсетудің алғашқы деңгейі – таныстыру және хабардар болу. Бұл – кәсіби іс-әрекеттің элементтерінің жас маманда өзінің кәсіби іс-әрекетінің элементтерінің болуымен сипатталады. Мұндай ерекшеліктер өзін-өзі анықтау деңгейінің жетістігінің критеріі болып табылады. Екінші деңгей - кәсіби өзін-өзі анықтауды көрсету (дербес іс-әрекетке көшу) функциональдық міндеттерді дербес орындауда оның дұрыстығымен сипатталады. Бұл деңгейге жетудің критеріі болып маманның кәсіби

міндеттерді орындауындағы жетістігі болып саналады. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың үшінші деңгейі – кәсіби дербестілігінің толықтығы, яғни жас мұғалімдердің бойында ұғымдардың міндетін жүктеу және жақсы дайындық. Зерттеулер бойынша 82% оқиға 3-4 жылда дербес жұмыс істеуге, ал кейбіреулерінде бұл процес аз мөлшерде кішкене белгілі бір уақыт аралығына дейін созылады. Бұл жерде мұғалімдердің кәсіби өзін-өзі анықтаудағы тұрақсыздықта кездесетін әлеуметтік- психологиялық факторлар және шағын мотивациялық мақсат бейімделуге ықпал етеді. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың бұл деңгейі (үшінші) барлық кәсіби міндеттерді дербес орындаумен және олардың белсенділік танытуымен, шығармашылық тұрғыда келуімен және оқу-тәрбие процесінің сапасын, эффективті жағдайын іс-әрекет тарапынан мектепте педагогикалық ұжымда психологиялық дұрыс климаттың болуымен сипатталады. Бұл деңгейге жетудің критеріі болып іс-әрекеттің сапасы және эффективтілігінің бір-бірімен сәйкестілігінің талаптары мен нормалары болып саналады. Кәсіби өзін-өзі анықтау эффективті түрде практикалық шеберліктерінің қалыптасуына ықпал етеді. Олар толығымен базалық пәндер бойынша кәсіби дайындық деңгейіне тәуелді, сонымен қатар кәсіби белсенділікке (инициатива (бастамашылық), шығармашылық, жаңашылдық), іс-әрекеттің профилі бойынша және танымдық белсенділіктің терең теориялық білімнің негізіне сүйенеді. Төртінші деңгей – кәсіби шеберлік. Бұл педагогтың жоғары шарықтаған қоғамдық және кәсіби белсенділік, жауапкершілік, кәсіби өзін-өзі басқара алатын маман болып есептеледі. Деңгейдің жетістігінің критеріі: нормативтерді бәрінен артық санау және іс-әрекеттегі кәсіби шеберлік. Төртінші деңгейге ЖОО-да студенттік өмірдегі 4жыл бойы дербес жұмыс жүргізген немесе ЖОО-да дейін кәсіби өзін-өзі анықтаған түлектер жетеді. Олар іс-әрекетте өздерін жоғары эффективті белсенділік және шығармашылық негізінде

көрсетеді. Студенттің жеке басының қалыптасуы мен дамуына жоғары оқу орнындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері әсер ететінін ескеру қажет.

Қорытынды.

Қорыта келгенде, педагог мамандығы кәсіби іс-әрекеттің жалпы сипаттамасы позициясынан «Адам-Адам» қатынастар схемасында оның ерекшелік түрі болып табылады, ол ең алдымен, студенттерді оқу пәнінің құралдарымен және өзінің педагогикалық іс-әрекеттінің тәсілдерінің көмегі арқылы дамыту мақсатымен анықталады [8: 27]. Зерттеудің нәтижелері ретінде келесі қорытындылар белуо мүмкін: а) егер ұстаз кәсібін таңдауда

мотивтер педогогикалық болса, бірінші курс студенттерінде кәсіби өзін-өзі табу табысты болады; ә) әртүрлі кәсіби бағдар берудің педогогикалық сыныбы ұзақ мерзімнен өткен студенттерде кәсіби өзін-өзі табу нәтижелі және олар жаңа жағдайларға ЖОО-да сұхбаттасу жағдайларына бейімделуден табыстырақ; б) тәжірибе көрсеткендей, кәсіби өзін-өзі анықтау үрдісін белсенді ету не жылдамдатуның негізгі жолдарының бірі - педогогикалық кәсіпке кәсіби бағдар берудің ұзақ мерзімді түрлері (ЖОО-да технологияны тереңдетіп оқыту) болып табылады.

Әдебиеттер.

1. Бабанский Ю.К. Проблема повышения эффективности педагогических исследований. – М.: Педагогика, 1982. – 190 с.
2. Петровский А.В. Проблемы развития личности с позиции социальной психологии // Вопросы психологии. – 1975.- №3. – С. 26
3. Хмель Н.Д. Біртұтас педагогикалық процесті жүзеге асырудың теориясы мен технологиясы: Оқу құралы. – Алматы: Print-S, 2005. -140 б.
4. Т. Сабыров. Болашақ мұғалімдердің дидактикалық дайындығын жетілдіру. /Көмекші құрал/ - Алматы. Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 1999 ж., 83 б. Б.43
5. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2000.
6. Р.Т. Игенбаева. Жоғары мектеп педагогикасы. Алматы: ЖШС «Эверо», 2009.-169 бет. Б.110.

Әдебиеттер.

1. Babanskij YU.K. Problema povysheniya effektivnosti pedagogicheskikh issledovaniy. – М.: Pedagogika, 1982. – 190 s.
2. Petrovskij A.V. Problemy razvitiya lichnosti s pozicii social'noj psihologii // Voprosy psihologii. – 1975.- №3. – S. 26
3. Hmel' N.D. Birtytas pedagogikaluk processti zhyzege asyrudyn teoriyasy men tekhnologiyasy: Oqu quraly. – Алматы: Print-S, 2005. -140 b.
4. T. Sabyrov. Bolashak mұғalimderdin didaktikaluk dajyndyгyn zhetildiru. /Kөmekshi qural/ - Алматы. Y.Altynsarin atyndaғy Қазақтың bilim akademiyasynyn Respublikaluk baspa kabinetі, 1999 zh., 83 b. B.43
5. Қоянбаев ЗН.В., Қоянбаев R.M. Pedagogika. – Алматы, 2000.
6. R. T. Igenbaeva. ZHoғary mektep pedagogikasy. Almaty: ZHSHS «Evero», 2009.-169 бет. B.110.

Зиядина Салтанат Таттибековна

Лауазымы: Қазақ инновациялық гуманитарлық - заң университеті, МПП 221 тобы, 2 курс студенті

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, көш. Титова, 153, кв 17

Ұялы. тел: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Султанова Нургуль Камильевна

Лауазымы: педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті, Семей қаласы

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, көш. Титова, 153, кв 17

Ұялы. тел: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru

Зиядина Салтанат Таттибековна

Должность: Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, магистрант специальности «Педагогика и психология»

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г.Семей, ул. Титова 153, кв 17

Сот. тел: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Султанова Нургуль Камильевна

Должность: кандидат педагогических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Титова, 153, кв 17

Сотовый. тел: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru

Zyadina Saltanat Tattibekobne

Position: Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, master's degree in pedagogy and psychology

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey, Titova St, 153-17

Mob.phone: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Sultanova Nurgul Kamilyevna

Position: Candidate of Pedagogical Sciences, Kazakh Humanitarian and Legal Innovation University

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey, Titova str., 153, kv 17

Mob.phone: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru